

Oppilaiden ääni teatteritaiteen perusopetuksessa

Tutkimuskohteena Tikkurilan Teatteri- ja Sirkuskoulu

Esittävän taiteen
koulutusohjelma
Teatteri-ilmaisun ohjaaja
Opinnäytetyö
15.12.2010

Eija Kauppi

TIIVISTELMÄSIVU

Koulutusohjelma Esittävän taiteen koulutusohjelma		Suuntautumisvaihtoehto Teatteri-ilmaisun ohjaaja	
Tekijä Eija Sinikka Kauppi			
Työn nimi Oppilaiden ääni teatteritaiteen perusopetuksessa Tutkimuskohteena Tikkurilan Teatteri- ja Sirkuskoulu			
Työn ohjaaja/ohjaajat Marja Silde (Metropolia AMK) ja Carita Väliatalo (Tikkurilan Teatteri- ja Sirkuskoulu)			
Työn laji Opinnäytetyö	Aika 15.12.2010	Numeroidut sivut + liitteiden sivut 33 + 2	
<p>TIIVISTELMÄ</p> <p>Opinnäytetyö tutkii Tikkurilan Teatteri- ja Sirkuskoulussa teatteritaiteen perusopetuksen laajan oppimäärän suorittaneiden nuorten oppimisprosessille antamia merkityksiä. Opinnäytetyö on tehty hankkeistettuna Tikkurilan Teatteri- ja Sirkuskoululle. Aiheen jäsentämiseksi ja rajaamiseksi olen valinnut vain yhden teatteritaiteen perusopetusta tarjoavan organisaation.</p> <p>Opinnäytetyön aineistona käytän teatteritaiteen perusopetuksen parissa opiskelleiden nuorten haastatteluista ja rinnastan heidän ajatuksiinsa omia kokemuksiani teatterikoulun ajalta. Kirjallisena lähdeaineistona olen käyttänyt opetusministeriön ja Opetushallituksen julkaisuja aiheesta sekä tutkimuksia lasten ja nuorten taidekasvatuksesta.</p> <p>Haastatteluista nousi esiin teemoja, jotka olen eritellyt opinnäytetyössäni ja vertaillut niitä teatteritaiteen perusopetuksen laajan oppimäärän opetussuunnitelman perusteisiin sekä Tikkurilan Teatteri- ja Sirkuskoulun opetussuunnitelmaan.</p> <p>Opinnäytetyön tarkoituksena on nostaa esille teatteritaiteen opetuksen hyöty lapsille ja nuorille sekä esittää kehittämissuhteita Tikkurilan Teatteri- ja Sirkuskoulun opetukseen. Tarkoituksena on tuoda esiin oppilaiden ääni heidän omista kokemuksistaan käsin.</p> <p>Yhteenvedossa nostan esille kysymyksen teatteritaiteen perusopetuksen tavoitteista. Onko teatteritaiteen perusopetuksessa tärkeämpää antaa kaikille lapsille ja nuorille mahdollisuus kokeilla teatteritaiteen opiskelua vai halutaanko kaikkien oppilaiden olevan myös motivoituneita ja sitoutuneita opiskeluun?</p>			
Teos/Esitys/Produktio			
Säilytyspaikka Taideteollisen korkeakoulun kirjasto, Aralis-kirjastokeskus			
Avainsanat Taiteen perusopetus, Teatteritaiteen perusopetus, Tikkurilan Teatteri- ja Sirkuskoulu			

Degree Programme in Performing Arts		Specialisation Drama Instructor
Author Eija Sinikka Kauppi		
Title Voice of the Graduated Students of Basic Education of Performing Arts in The Theater- and Circus School of Tikkurila		
Tutor(s) Marja Silde and Carita Väliälö		
Type of Work Bachelor 's Thesis	Date 15. December 2010	Number of pages + appendices 33 + 2
<p>This Bachelor's Thesis studies the feedback received from the students, who have completed their studies in Basic Education of Performing Arts at The Theater- and Circus School of Tikkurila. The present thesis has been carried out in co-operation with The Theater- and Circus School of Tikkurila. In order to gain a better focus, I have chosen only one organization which provides education in this field.</p> <p>Both interviews of the students, and my personal experiences during education have been used as the research material for this study. As a written source, I have used the publications and research studies of the Ministry of Education and The Finnish National Board of Education.</p> <p>Themes, which emerged during interviews, were analyzed and compared to the syllabus of Basic Education of Performing Arts and the syllabus of The Theater- and Circus School of Tikkurila.</p> <p>The main purpose of the thesis is to examine how children and young students benefit from Basic Education of Performing Arts, and to suggest improvements for courses in The Theater- and Circus School of Tikkurila. A further objective was to bring out the voice of students based on their own experiences.</p> <p>In summary, the purpose of Basic Education of Performing Arts is highlighted. The following question arises: is it more important to give children a chance to try what it is like to study theater or do we want all children to be motivated and committed to studying.</p>		
Work / Performance / Project		
Place of Storage Aralis Library and Information Centre Aralis		
Keywords Basic Education of Arts, Basic Education of Performing Arts, The Theatre- and Circus School of Tikkurila		

SISÄLLYS

1	JOHDANTO	2
2	MITÄ ON TAITEEN PERUSOPETUS?.....	4
2.1	Oppilaiden ja opettajien haastattelut tutkimusmenetelmänä	4
2.2	Taiteen perusopetuksen käsitteiden avaaminen.....	5
2.3	Tikkurilan Teatteri- ja Sirkuskoulu	8
3	OPPILAIKEN HAASTATTELUT	12
3.1	Arkielämän luovuus	13
3.2	Ohjaajan vastuu ja ryhmässä toimiminen	15
3.3	Teatteritaiteen opetusta kaikille lapsille ja nuorille	19
4	EHDOTUKSIA TEATTERITAITEEN PERUSOPETUKSEN OPETUSSUUNNITELMIIN .	22
4.1	Teatterin terminologian ja teatterihistorian opetuksen puute	22
4.2	Teatterikäsityksiin vaikuttaminen	24
4.3	Kannustavuus ja suorittaminen	26
5	YHTEENVETO.....	28
	LÄHTEET	32
	LIITE	

1 JOHDANTO

Tässä opinnäytetyössä tutkin Tikkurilan Teatteri- ja Sirkuskoulussa teatteritaiteen perusopetuksen laajan oppimäärän suorittaneiden nuorten prosessille antamia merkityksiä. Opinnäytetyön edellytys on, että lukija on tietoinen, mitä taiteen perusopetus on Suomessa ja miten minä kirjoittajana suhtaudun taiteen perusopetukseen.

Taiteen perusopetus on tavoitteellista tasolta toiselle etenevää ensisijaisesti lapsille ja nuorille järjestettävää eri taiteenalojen opetusta, joka samalla antaa oppilaalle valmiuksia ilmaista itseään ja hakeutua asianomaisen taiteenalan ammatilliseen ja korkea-asteen koulutukseen. Taiteen perusopetuksen yhteyteen voidaan järjestää myös muuta taiteen edistämiseen liittyvää toimintaa. (Opetushallitus 2010, Taiteen perusopetus.)

Taiteen perusopetus on merkittävä osa lasten ja nuorten taidekasvatusta Suomessa. Se tarjoaa tavoitteellista ja laadukasta opetusta eri taidealoilla ympäri Suomea sekä pitkän linjan harrastusmahdollisuuksia lapsille ja nuorille. Lisäksi taiteen perusopetusta tarjoavat organisaatiot työllistävät eri taiteenalojen ammattilaisia.

Opinnäytetyön aineistona käytän teatteritaiteen perusopetuksen parissa opiskelleiden nuorten haastatteluita sekä rinnastan heidän ajatuksiinsa omia kokemuksiani teatterikoulun ajalta. Kirjallisena lähdeaineistona olen käyttänyt opetusministeriön ja Opetushallituksen julkaisuja aiheesta sekä tutkimuksia lasten ja nuorten taidekasvatuksesta.

Opetushallituksen julkaisussa *Lasten ja nuorten taidekasvatus peruskoulussa ja lukiossa* pohditaan taidekasvatuksen ongelmakohtia kunnallisissa oppilaitoksissa vuonna

1998.

Emotionaalinen valmennus on yksi koulun päätehtävistä. -- Sivistuskoulun luonteeseen pitää kuitenkin kuulua muutakin kuin tietoa, informaatiota, osaamista. Sivistykseen kuuluu kyky aistia ja kokea esteettisiä elämyksiä, taitoa ymmärtää taiteen avulla syvällisemmin itseämme ja omaa aikaamme. Taiteen perusopetus on suomalainen ratkaisu tukea niiden lasten ja nuorten taideharrastusta, joille koulun pakolliset oppitunnit eivät riitä. Tässä ratkaisussa muodollinen ja epämuodollinen koulutus on nivottu yhteen oppilaan persoonallisuuden rakentamiseksi taipumuksia ja lahjoja kannustavalla tavalla.
(Opetushallitus 1998, Lasten ja nuorten taidekasvatus peruskoulussa ja lukiossa.)

Peruskoulun taidekasvatuksen määrä on kasvanut ja laatu parantunut julkaisun jälkeen, mutta teatteritaiteen osuus peruskoulun taidekasvatuksessa on pientä. Tämän opinnäytetyön tarkoituksena on nostaa esille teatteritaiteen opetuksen hyöty lapsille ja nuorille.

Opetushallituksen julkaisussa avattu käsitys "sivistuskoulusta" kuvaa taiteen perusopetuksen tavoitteita mielestäni hyvin: "kyky aistia ja kokea esteettisiä elämyksiä, taitoa ymmärtää taiteen avulla syvällisemmin itseämme ja omaa aikaamme". Juuri tämä on mielestäni hyvä peruste taiteen perusopetukselle ja halusin tutkia, onko tavoite toteutunut Tikkurilan Teatteri- ja Sirkuskoulussa.

Teatteritaiteen hyötyä lapsille ja nuorille on vaikea tutkimuksellisesti todistaa, sillä teatteritaiteen oppimista ei voida tieteellisesti osoittaa. Teatteritaidetta opiskeleva lapsi tai nuori ei voi osoittaa taitojaan kuten musiikkia opiskeleva nuori soittamalla instrumenttia - teatteritaiteelle ei ole olemassa nuotteja. Teatteritaiteen perusopetuksen laajan oppimäärän suorittaneiden nuorten kokemusten pohjalta olen pyrkinyt tavoittamaan teatteritaiteen opetuksen hyödyn niin todellisena kuin mahdollista.

Pohdin teatteritaiteen perusopetuksen vaikutusta nuoriin aikuisiin, mikä on ollut teatteritaiteen perusopetuksen merkitys heidän elämässään ja haastatteluiden pohjalta teen kehittämissuhteita teatteritaiteen perusopetuksesta. Opetushallituksen julkaisussa taiteen perusopetuksesta puhutaan tavoitteellisena opetuksena. Näen taiteen perusopetuksen *tavoitteellisuuden* a) oppilaan näkökulmasta etenemisenä opinnoissa tasolta toiselle ja opettavien asioiden hyödyntämisenä arjessa b) taiteen perusopetusta tarjoavan organisaation näkökulmasta oppilaiden hakeutumisenä taiteenalan ammatilliseen ja korkea-asteen koulutukseen. Millä osa-alueilla oppilaiden ja opettajien näkökulmat ja tavoitteet kohtaavat? Tarkoitus on tuoda esiin oppilaiden ääni heidän omista

kokemuksistaan käsin.

Suoritin teatteritaiteen yleisen oppimäärän päättötyön vuonna 2006 Tikkurilan Teatteri- ja Sirkuskoulussa. Teatteritaiteen perusopetus antoi minulle ajatuksen hakeutua opiskelemaan teatterialalle ja näin on käynyt myös haastattemilleni nuorille. Tikkurilan Teatteri- ja Sirkuskoulu toimi innoittajana omalle teatteriuralleni, ja olen palannut sinne takaisin melkein ammattilaisena. Opinnäytetyössäni halusin selvittää, onko muilla teatterikoulun suorittaneilla nuorilla aikuisilla samanlaisia ajatuksia. Toimiiko teatterikoulu muillekin ensisijaisesti urapolkuna vai jokapäiväisen elämän hyödyttäjänä?

Opinnäytetyö koostuu neljästä osasta. Toinen luku avaa taiteen perusopetuksen käsitteitä, jotka auttavat ymmärtämään opinnäytetyön myöhempiä kappaleita. Lisäksi ensimmäinen osio kertoo tiivistetysti, millainen on Tikkurilan Teatteri- ja Sirkuskoulu ja valottaa koulun historiaa. Kolmas luku koostuu oppilashaastatteluiden pohjalta esiin nousseista teemoista ja toiveista. Neljäs luku pohtii teatteritaiteen perusopetuksen haasteita ja esittää kehittämissuhteita teatteritaiteen perusopetukseen. Lopuksi luodaan yhteenveto.

2 MITÄ ON TAITEEN PERUSOPETUS?

2.1 Oppilaiden ja opettajien haastattelut tutkimusmenetelmänä

Kirjoitan opinnäytetyöni hankkeistettuna opinnäytetyönä Tikkurilan Teatteri- ja Sirkuskoululle. Aiheen valinnassa ja opinnäytetyön prosessissa on ollut mukana teatterikoulun rehtori Carita Välihalo. Hän on sekä tarkastanut opinnäytetyön asiavirheiden osalta että antanut oman opettajan näkökulmansa työhön.

Teatteritaiteen perusopetusta tarjoavat organisaatiot muodostavat yhden osa-alueen teatteri-ilmaisun ohjaajan työkentällä. Olin kiinnostunut tutkimaan teatteritaiteen perusopetuksen vaikutusta nuoriin, sillä omalla kohdallani teatterikoulun vaikutus ammatinvalintaan oli merkittävä. Lisäksi teatteri-ilmaisun ohjaajilla on mahdollisuus tuoda teatteritaiteen perusopetusta tarjoaville organisaatioille jotakin uutta näkökulmaa teatteritaiteen opetukseen. Toivon opinnäytetyöstä olevan hyötyä myös Tikkurilan Teatteri-

ja Sirkuskoululle, joka saa opinnäytetyöstäni palautetta ja kehittämisehdotuksia opetukseensa. Molemmat osapuolet siis hyötyvät opinnäytetyöstä.

Tutkimusmenetelmänä haastattelen opinnäytetyössäni Tikkurilan Teatteri- ja Sirkuskoulusta valmistuneita nuoria aikuisia. Haastattelin heitä sekä sähköpostitse että kasvotusten. Haastattelut olivat avoimia eli haastatteluiden taustalla oli minua kiinnostavien teemojen pohjalta rakennettu haastattelurunko (ks. Liite 1), mutta haastattelut etenivät yleensä omalla painollaan ja käytin täsmentäviä kysymyksiä vain tarvittaessa. Haastattelurunko rakentui Opetushallituksen opetussuunnitelman perusteiden sekä Tikkurilan Teatteri- ja Sirkuskoulun opetussuunnitelman ympärille. Aiheen jäsentämiseksi ja rajaamiseksi olen valinnut vain yhden teatteritaiteen perusopetusta tarjoavan organisaation.

Opinnäytetyön prosessissa haastattelin ensin teatterikoulun suorittaneita oppilaita. Lähetin oppilaille etukäteen opinnäytetyön tutkimussuunnitelmani. Haastatteluista nousi esiin teemoja, jotka olen eritellyt opinnäytetyössäni ja vertaillut niitä teatteritaiteen perusopetuksen laajan oppimäärän opetussuunnitelman perusteisiin sekä Tikkurilan Teatteri- ja Sirkuskoulun opetussuunnitelmaan. Haastatteluotteiden yhteydessä olen käyttänyt lainauksia näistä kirjallisista lähdeaineistoista. Tämän jälkeen olen vertaillut, toteutuivatko tavoitteet oppilaiden kohdalla.

Tutkimusprosessi voidaan jakaa kolmeen osaan: (1) ensimmäisessä osassa haastattelin, tulkitsin ja kirjoitin auki oppilaiden haastattelut, (2) toisessa vaiheessa vertailin haastattelututkimuksen tuloksia teatteritaiteen opetussuunnitelman perusteisiin ja Tikkurilan Teatteri- ja Sirkuskoulun opetussuunnitelmaan ja (3) kolmannessa vaiheessa vertailin toteutuivatko opetussuunnitelman tavoitteet käytännössä.

2.2 Taiteen perusopetuksen käsitteiden avaaminen

Tässä luvussa käsittelen teatteritaiteen perusopetuksen käsitteitä. Lähdeaineistona olen käyttänyt opetusministeriön ja Opetushallituksen julkaisuja.

Taiteen perusopetus on peruskoulun taidekasvatuksen ulkopuolella järjestettävää, ensisijaisesti lapsille ja nuorille ohjattua, vapaaehtoista taidealojen koulutusta. Taiteen

perusopetus on suomalainen ratkaisu tukea niiden lasten ja nuorten taideharrastusta, joille koulun pakolliset oppitunnit eivät riitä. Taiteen perusopetus siis täydentää peruskoulun ja lukion taidekasvatusta ja se luotiin osana kuntien hankesuunnitelmaa lasten ja nuorten taidekasvatuksen edistämiseksi. Koska taiteen perusopetuksen tavoitteena on "antaa oppilaalle valmiuksia hakeutua asianomaisen taiteenalan ammatilliseen ja korkea-asteen koulutukseen" (Opetushallitus 2010, Taiteen perusopetus), opetuksen järjestelyissä tulee ottaa huomioon taiteenalan ammattikoulutuksen vaatimukset. Opiskelu luo edellytyksen elinikäiselle harrastukselle ja antaa valmiuksia hakeutua jatko-opintoihin.

Opetukseen osallistuvilta oppilailta voidaan periä kohtuullisia maksuja, joista päättävät koulutuksen järjestäjät. Taiteen perusopetuksesta annetun lain mukaan opetusta ei saa järjestää taloudellisen voiton tavoittelemiseksi.

Taiteen perusopetus tulee järjestää lain ja asetusten sekä Opetushallituksen antamien opetussuunnitelman perusteiden mukaan. Taiteen perusopetusta voi järjestää a) kunta omalla päätöksellään ylläpitämässään oppilaitoksissa hyväksymiensä opetussuunnitelmien mukaisesti tai b) muut organisaatiot kunnan kanssa tehtyjen sopimusten perusteella. Kunta hyväksyy opetussuunnitelman näille opinnoille. Opetusministeriö voi myös myöntää kuntayhtymälle, rekisteröidylle yhteisölle tai säätiölle luvan järjestää taiteen perusopetusta. Ministeriön päätöksellä taiteen perusopetusta voi järjestää myös valtion oppilaitoksessa.

Opetushallitus päättää taiteenaloittain taiteen perusopetuksen tavoitteista ja keskeisistä sisällöistä. Se vahvistaa opetussuunnitelman perusteet eri laajuisille oppimäärille. Opetussuunnitelman perusteiden pohjalta koulutuksen järjestäjän tehtävänä on laatia ja hyväksyä opetusta varten oma opetussuunnitelma.

Opetushallitus on vahvistanut 30.3.2005 taiteen perusopetuksen yleisen oppimäärän opetussuunnitelman perusteet seuraaville taiteenaloille: musiikki, sanataide, tanssi, esittävät taiteet (sirkustaide ja teatteritaide) ja visuaaliset taiteet (arkkitehtuuri, audiovisuaalinen taide, kuvataide ja käsityö).

Opetushallitus on vahvistanut 6.8.2002 taiteen perusopetuksen laajan oppimäärän opetussuunnitelman perusteet musiikkiin, tanssiin, teatteritaiteeseen ja visuaalisiin taiteisiin (arkkitehtuuri, kuvataide ja käsityö).

Lisäksi Opetushallitus on vahvistanut 30.3.2005 taiteen perusopetuksen sirkustaitteen laajan oppimäärän opetussuunnitelman perusteet.

(Opetushallitus 2010, Taiteen perusopetus.)

Opintokokonaisuuksien tarjonta ja järjestys taiteenaloilla määritellään paikallisesti ja paikalliset tarpeet huomioon ottaen. Yleisen oppimäärän laskennallinen laajuus on yhteensä 500 oppituntia ja laajan oppimäärän 1300 oppituntia. Laajuuden laskennallisena perusteena on käytetty 45 minuutin pituisia oppitunteja. Oppimäärän laskennallinen laajuus ei merkitse annettavien oppituntien määrää. Koulutuksen järjestäjän opetussuunnitelman tavoitteiden saavuttamiseksi annettavan opetuksen määrään vaikuttavat taiteenala, oppilaan ikä, aiemmin hankitut taidot ja tiedot sekä käytettävät opetusmenetelmät. Opetuksen tulee mahdollistaa opetussuunnitelman perusteissa ja opetussuunnitelmassa määriteltyjen tavoitteiden ja sisältöjen saavuttaminen.

Taiteen perusopetuksen arvioinnilla on kaksi ulottuvuutta: a) oppilasarviointi, jolla ohjataan ja kannustetaan oppilaan opiskelua ja b) koulutuksen arviointi, jolla arvioidaan koulutuksen järjestäjän antamaa koulutusta ja toimintaa.

Oppilasarvioinnin tehtävä on tukea oppilaan edistymistä opinnoissa ja siinä tulee ottaa huomioon oppilaan opiskelulle asettamat oppimistavoitteet. Koulutuksen järjestäjän antaman ohjauksen ja palautteen lisäksi oppilas myös itse arvioi omaa oppimistaan.

Koulutuksen arvioinnin tarkoituksena on tukea ja kehittää koulutusta sekä parantaa oppimisen edellytyksiä. Koulutuksen järjestäjä arvioi antamaansa koulutusta ja sen vaikuttavuutta sekä osallistuu ulkopuoliseen toimintansa arviointiin. Taiteen perusopetuksen perustamisvaiheessa opetusministeriö tarjosi hanketta Koulutuksen arviointineuvoston organisoitavaksi. Koulutuksen arviointineuvosto puolestaan on koonnut arviointiryhmän jonka tehtävänä on Taiteen perusopetuksen pedagogiikan ja opetussuunnitelman perusteiden toimivuuden arviointi. Koulutuksen arviointineuvosto toimii Jyväskylän yliopistossa. Lisäksi arviointiin osallistuvat myös koulutuksen järjestäjät itse. Esimerkiksi Tikkurilan Teatteri- ja Sirkuskoulussa koulun toiminnan sekä opetuksen arviointi tapahtuu lukuvuoden lopussa järjestettävillä koulun kehittämispäivillä, johon osallistuvat opettajien lisäksi koulun muu henkilökunta. Rehtorin ja opettajien väliset kehityskeskustelut ovat opetuksen arvioinnin keskeinen osa. Koulun sisäiseen arviointiin kuuluvat myös oppilaskyselyt ja oppilaiden huoltajien antama palaute. Arviointi tehdään sellaisessa laajuudessa, jossa sen katsotaan palvelevan koulun toiminnan kehittämistä. Myös tämä opinnäytetyö on teatteritaiteen perusopetuksen arviointia oppilaiden näkökulmasta käsin.

Teatteritaiteen perusopetuksen laajan oppimäärän opetussuunnitelman perusteet ovat

käytössä Suomessa neljällä eri paikkakunnalla: Espoossa, Vantaalla, Lappeenrannassa ja Oulussa. Vantaalla teatteritaiteen opetuksen laajan oppimäärän opetusta tarjoaa Tikkurilan Teatteri- ja Sirkuskoulu.

2.3 Tikkurilan Teatteri- ja Sirkuskoulu

Tikkurilan Teatteri Ry on yksityinen yhdistys, joka ylläpitää Tikkurilan Teatteri nimistä ammattijohtoista harrastajateatteria sekä Tikkurilan Teatteri- ja Sirkuskoulua, joka antaa taiteen perusopetusta teatteri- ja sirkustaiteesta.

Tikkurilan Teatteri- ja Sirkuskoulu on Tikkurilan Teatteri ry:n ylläpitämä yksityinen esitystaiteen koulu, joka antaa taiteen perusopetuslain mukaista opetusta teatteri- ja sirkustaiteessa. Opetus tapahtuu Vantaan kaupungin omistamissa tiloissa eri puolilla Vantaata.
(Tikkurilan Teatteri ry.)

Tikkurilan Teatteri ry on vuonna 1961 perustettu ammattijohtoinen harrastajateatteri. Kun Vantaan kaupunki alkoi nopeasti kasvaa 1970-luvulla, teatterin toimintaan osallistui entistä enemmän lapsia ja nuoria. Tikkurilan Teatteri ry aloitti lasten ja nuorten teatteriharrastustoiminnan vuonna 1974 Anna-Liisa Nupposen johdolla. Nupposen liberaalinen toiminta katkaisi aiemman vahvan kytköksen työväenyhdistykseen. Hänen johtoajatuksenaan oli, että sidoksesta työväenliikkeeseen oli luovuttava, jotta osallistuminen tehdään mahdolliseksi kaikille lapsille taustasta riippumatta. Lasten ja nuorten teatteritoiminta laajeni kaiken aikaa, uusia teatterinharrastajia tuli puskaradion kautta. Enää harrastusmahdollisuutta ei tarvinnut mainostaa paikallisissa lehdissä. Uusille harjoitustiloille oli kysyntää. Vernissan yläsali saatiin teatterin käyttöön 1990-luvun alussa. Vernissatehdas täyttyi lasten ja nuorten toiminnasta neljässä kerroksessa. Taiteen perusopetuksen ensiaskelia otettiin 1990-luvun alussa yhteistyöproduktioina Vantaan Tanssiopiston kanssa. Näihin yhteistuotantoihin myös kaupunki suhtautui myönteisesti rahoittajana. Vuonna 1994 Vantaan kaupunki hyväksyi teatteritaiteen opetus suunnitelman ja taiteen perusopetuslain mukainen teatteritaiteen perusopetus alkoi Tikkurilan Teatterin Ilmaisukoulussa. Vuonna 1998 alkoi taiteen perusopetuslain mukainen sirkustaiteen perusopetus. Ilmaisukoulun nimi muuttui Teatteri- ja Sirkuskouluksi. Vuonna 2005 Tikkurilan Teatteri- ja Sirkuskoulussa otettiin Vantaan kaupungin luvalla käyttöön teatteritaiteen laaja oppimäärä ja vuonna 2008 haettiin opetusministeriöstä opetuksen järjestämislupaa ja päästiin opetustuntiperusteisen valtiontuen piiriin.

Vuonna 2009 oppilaita Tikkurilan Teatteri- ja Sirkuskoulun teatteritaiteen viikoittaisessa

perusopetuksessa oli 223 ja opetusryhmiä 22. Sirkustaidetta opiskeli kahdeksassa ryhmässä yhteensä 72 oppilasta. Opetus tapahtuu ensisijaisesti Tikkurilassa sijaitsevassa Lasten ja nuorten kulttuuritalo Vernissassa.

Tikkurilan Teatteri- ja Sirkuskoulu tarjoaa paikan, missä voi turvallisesti harjoittaa taitojaan ja iloita sekä leikistä, onnistumisesta että kuulumisesta yhteisöön. Koulussa on mahdollista saada kokemuksia taiteellisista prosesseista, oppia asettamaan itselleen haasteita ja tavoitteita, joiden saavuttaminen edellyttää sitoutumista ja pitkäjänteistä harjoittelua.
(Tikkurilan Teatteri ry.)

Tikkurilan Teatteri- ja Sirkuskoulun opetussuunnitelmassa lähtökohtana on teatteri ja sirkus esittävinä taiteina. Opetuksen tavoitteena on tukea oppilaan henkilökohtaisen näkemyksen syntymistä teatteri- ja sirkustaiteesta. Opetussuunnitelmassa määritellään Tikkurilan Teatteri- ja Sirkuskoulun toimintaa ohjaavat arvot: kannustavuus, avoimuus, luovuus ja luotettavuus.

Tikkurilan Teatteri- ja Sirkuskoulun opetussuunnitelma muistuttaa paljon Metropolia Ammattikorkeakoulun esittävän taiteen koulutusohjelman opetussuunnitelmaa. Koska taiteen perusopetuksen tarkoituksena on "antaa oppilaalle valmiuksia ilmaista itseään ja hakeutua asianomaisen taiteenalan ammatilliseen ja korkea-asteen koulutukseen" (Opetushallitus 2010, Taiteen perusopetus) on opetussuunnitelmien samankaltaisuus mielestäni merkittävä havainto. Näitä yhtäläisyyksiä on vertailtu oheisessa taulukossa.

Taulukko 1. Metropolia Ammattikorkeakoulun esittävän taiteen koulutusohjelman ja Tikkurilan Teatteri- ja Sirkuskoulun opetussuunnitelmien yhtäläisyydet (Tikkurilan Teatteri- ja Sirkuskoulun opetussuunnitelma 2010; Metropolia Ammattikorkeakoulun opetussuunnitelma 2010.)

Tikkurilan Teatteri ja Sirkuskoulun opetussuunnitelma:	Metropolia Ammattikorkeakoulun esittävän taiteen koulutusohjelman opetussuunnitelma:
<ul style="list-style-type: none"> - Ryhmä (Perusopinnot 1) • Kyky toimia ryhmässä toisia kannustaen ja itseään vapaasti ilmaisten • Toisten kuunteleminen ja kunnioittaminen • Keskittymiskyvyn ja pitkäjänteisyyden kehittyminen 	<ul style="list-style-type: none"> - Ryhmytyminen (piilo-opetussuunnitelma) opintojen alussa
<ul style="list-style-type: none"> - Dramaturgia (Perusopinnot 4) • Juonen ja tarinan käsitteiden ymmärtäminen • Tilan, lavastuksen, valaistuksen, puvustuksen ja äänimaailman merkityksen 	<ul style="list-style-type: none"> - Teatterityö 4, Dramaturgia (OPS 2010) Opiskelija tutustuu dramaturgiseen työskentelyyn, dramaturgian peruskäsitteisiin sekä eri dramaturgioiden vertailevaan tarkasteluun. Opiskelija perehtyy erilaisiin dramaturgisiin

oivaltaminen esityksen osa-tekijöinä • Teatteritaiteen eri lajien hahmottaminen	työstrategioihin ja saa välineitä tekstin analyysiin ja draamallisen tekstin tuottamiseen.
- Näyttelijä (Perusopinnot 5) • Fyysisen ilmaisun kehittäminen • Äänen käytön hallitseminen • Roolihenkilöiden välisen kontaktin ymmärtäminen	- Teatterityö 1, Esiintyjyyden perusteet (OPS 2010) Opiskelija osaa ottaa haltuun oman instrumenttinsa ilmaisuvälineenä. Jakso pohjustaa syventäviä opintoja, joissa työpajaopetusta järjestetään vaihtelevasti muun muassa seuraavilla osaamisalueilla: improvisaatio, keho-tietoisuus, puhe ja laulu, fyysinen esiintyjä sekä hahmometodi näyttelijäntyössä.
- TEKSTI (Syventävät opinnot 1) • Ymmärtää erilaisia näytelmän tekstin syntyprosesseja • Harjoittaa ja löytää oma persoonallinen tapa ilmaista näytelmän tekstin keinoin itselle tärkeitä teemaa tai aihealuetta • Näytelmätekstin siirtäminen näyttämölle	- Teatterityön sovellukset 3 - Teatterityön dramaturgiset prosessit (OPS 2010) Opinnoissa suunnitellaan ja toteutetaan aiheen, teeman tai dramaturgisen luennan kautta syntyvä esityksellinen tuotos (esim. yleisötyöpaja, esityksellinen tutkielma tai muu esityskompositio).
- Ohjaajantyö (Syventävät opinnot 3) Oppilaat ohjaavat pienryhmissä kohtauksia omista aiheista tai valmiista näytelmistä. Oppilaat arvioivat ja analysoivat toinen toistensa tavoitteita ja niiden toteutumista.	- Teatterityö 3, Ohjaajuus (OPS 2010) Opiskelija tutustuu esityksen valmistamiseen ohjaajan näkökulmasta. Opiskelija perehtyy tekstianalyysiin, esityksen suunnitteluun, harjoituskäytäntöihin ja palautteen antamiseen. Opiskelija saa tietoa ohjaamisen eri lähtökohdista suhteutettuna tekstilähtöiseen näyttämölle panoon. Lisäksi opiskelija työstää omaa ohjaajaidentiteettiään.
- Kokeilu (Syventävät opinnot 4) Pienimuotoisen teatteriesityksen ideointi, suunnittelu ja toteutus ryhmässä siten, että kukin oppilas pääsee toteuttamaan itselleen mielenkiintoiseksi katsomaansa teatterin osa-aluetta.	- Pienryhmätyöskentely opetusmenetelmä

Päätin opiskeluni Tikkurilan Teatteri- ja Sirkuskoulussa vuonna 2007 päästyäni opiskelemaan teatteri-ilmaisun ohjaajaksi Metropolia Ammattikorkeakoulun esittävän taiteen koulutusohjelmaan. Tikkurilan Teatteri- ja Sirkuskoulu oli antanut vahvan perustan teatteritaiteen opiskelulle ja oppimistani tiedoista ja taidoista oli apua pyrkiessäni opiskelemaan teatterialalle.

Uusia oppilaita Tikkurilan Teatteri- ja Sirkuskouluun otetaan ilmoittautumisjärjestyksessä erikseen tiedotettavana ilmoittautumispäivänä toukokuussa. Tammikuun alussa voidaan myös ottaa uusia oppilaita jonosta, mikäli ryhmissä on tilaa. Oppilaat jättävät huhtikuussa jatkoilmoituksen koskien seuraavan lukuvuoden opintoja.

Vapaaoppilaspaiikkoja tai maksunalennuksia lukukausimaksuista haetaan kirjallisesti Tikkurilan Teatteri Ry:n hallitukselta. Teatterin hallitus päättää vuosittain vapaaoppilaspaiikkoja varten varattavan summan (yleensä noin 2000,00 euroa). Maksunalennuksilla pyritään minimoimaan taloudellisten seikkojen nouseminen esteeksi opiskelulle.

Teatteri- ja Sirkuskoulun opettajien tiedot ja taidot tulevat koulussa molempien linjojen käyttöön. Keväisin järjestettävillä koulun omilla festivaaleilla eri ryhmien on mahdollista tutustua toistensa työskentelyyn. Lisäksi koulu tekee yhteistyötä Tikkurilan Teatterin ammattijohtoisen harrastajateatterin kanssa. Tikkurilan Teatteri ry:n kesäteatterin toiminnassa kotiseututalo Päkaksessa teatterikoulu on vahvasti mukana.

Koulu pyrkii myös tutustuttamaan oppilaiden vanhemmat koulun toimintaan järjestämällä vanhempainiltoja. Tikkurilan Teatteri- ja Sirkuskoulu tekee yhteistyötä Vantaan kaupungin kulttuuri- ja nuorisotoimen kanssa sekä muiden taiteen perusopetusta antavien oppilaitosten kanssa, näistä merkittävimpinä yhteistyökumppaneina Espoon Esittävän taiteen koulu, Vantaan tanssiopisto ja Vantaan Sanataidekoulu. Tikkurilan Teatteri- ja Sirkuskoulu kuuluu sekä Suomen Nuorisosirkusliittoon että Esittävien taiteiden oppilaitosten liittoon. Kansainvälisiä yhteyksiä luodaan osallistumalla ulkomaisiin festivaaleihin ja kutsumalla ulkomaisia lapsi- ja nuorisoryhmiä esiintymään.

Yhteistyötä tehdään teatterialan ammatillisten oppilaitosten sekä ammattiteattereiden kanssa. Yhteys teatterialan ammatillisiin oppilaitoksiin on tärkeää ja hyöty molemminpuolinen. Tikkurilan Teatteri- ja Sirkuskoulun oppilaat saavat uutta näkökulmaa oppimiseen ja ammatillisten oppilaitosten oppilaat puolestaan kosketusta työelämään. Esimerkiksi Metropolia Ammattikorkeakoulun esittävän taiteen koulutusohjelman opiskelijat voivat suorittaa työharjoittelunsa Tikkurilan Teatteri- ja Sirkuskoulussa.

Kuva 1. Tikkurilan Teatteri- ja Sirkuskoulun *Lysistrate* (ohj. Kimmo Tähtivirta) palkittiin kunnia-kirjalla LOISTE-festivaaleilla 2009

Kuva 2.

Tikkurilan Teatteri- ja Sirkuskoulun oppilas Aino Järvi-Eskola valittiin Työväen Näyttämöiden Liiton MURROS-festivaaleille monologinäytelmällään *Kenenkään tytär* (2009).

3 OPPILAIDEN HAASTATTELUT

Kaikki haastateltavat oppilaat ovat noin kaksikymmentävuotiaita, joko toisen asteen koulutuksen suorittaneita nuoria tai ensi keväänä valmistuvia ylioppilaita: elämäntilanne on murrosvaiheessa, kaksikymmentävuotiaan elämä on itsensä etsimisen ja omilleen pyrkimisen vaihetta. Olin yllätynyt, kuinka moni nuori lähti haastatteluihin mukaan. Heillä oli tarve saada kertoa, mitä teatteritaiteen perusopetus oli heille antanut.

Nuorten antama vaikutelma vaihteli haastateltavien välillä iän ja koulutuksen mukaan, osa nuorista oli haastatteluissa avoimina ja rentoina ja osa pidättyväisempiä. Huomasin kuitenkin nuorten välttävän suoraa kritiikkiä teatteritaiteen perusopetusta kohtaan. Esimerkiksi kun esitin kysymyksen antioppimiskokemuksesta, oppilaat kertoivat, että heillä oli myös huonoja oppimiskokemuksia, mutta eivät halunneet kertoa tilanteita, joissa opetus olisi ollut laadullisesti huonoa. Haastattelutilanne saattaa aiheuttaa ajatusten sensurointia, joten päätin kokeilla haastatteluja myös ryhmissä. Näyttöä ryhmähaastattelun vaikutuksesta ei ole, sillä en haastatellut samoja ihmisiä yksilöinä ja ryhmässä, mutta aistin haastateltavien vapautuvan ryhmäkeskusteluissa. Ehkä ryhmän turvallisuus ja tuttuus rohkaisi nuoria puhumaan kriittisemmin taiteen perusopetuksesta.

Haastattelin yhteensä kahdeksaa Tikkurilan Teatteri- ja Sirkuskoulussa opintoja suorittanutta nuorta. Kaikki haastateltavat ovat opiskelleet Tikkurilan Teatteri- ja Sirkuskoulussa kahdeksasta kymmeneen vuotta. Suurin osa haastatelluista opiskelee nykyään taidealalla eri oppilaitoksissa. Tutkimuseettisistä syistä en ole julkaissut haastateltujen nimiä opinnäytetyössäni. Lisäksi en ole siteerannut opinnäytetyössäni kaikkia haastateltuja oppilaita, sillä monet haastateltavat pohtivat samoja teemoja ja olivat monista asioista samaa mieltä. Näistä haastatteluista olen poiminut käsiteltäviä aiheita parhaiten kuvaavat kommentit.

Haastatteluiden välissä viittaan sekä Opetushallituksen julkaisuun *Taiteen perusopetuksen teatteritaiteen laajan oppimäärän opetussuunnitelman perusteet* (2002) sekä Tikkurilan Teatteri- ja Sirkuskoulun opetussuunnitelmaan (2010). Kuten luvussa 2 kirjoitin, opetussuunnitelman perusteet toimii ”pohjana” teatteritaiteen perusopetuksen koulutuksen järjestäjien omille opetussuunnitelmille, joten molempiin julkaisuihin viittaaminen ja niiden vertaileminen on olennaista haastatteluiden kannalta.

3.1 Arkielämän luovuus

Opetushallituksen julkaisussa Taiteen perusopetuksen teatteritaiteen laajan oppimäärän opetussuunnitelman perusteet kirjoitetaan, että taiteen perusopetuksen tarkoituksena on ”auttaa oppilasta jäsentämään ympäröivää todellisuutta”. Ymmärrän tämän

arkielämän luovuutena eli miten oppilas voi hyödyntää oppimaansa myös arjen haasteissa.

Opetuksen tavoitteena on tukea oppilaan henkilökohtaista kehitystä ja rohkaista oppilasta luovuuteen, taiteelliseen ajatteluun ja toimintaan. Teatteritaiteen opetuksen tulee auttaa oppilasta jäsentämään ympäröivää todellisuutta ja tukea itseymmärryksen kasvua. Tavoitteena on, että oppilas oppii arvostamaan laatua, sietämään epävarmuutta ja luomaan toimintaansa rakenteita. (Opetushallitus 2002, s. 5)

Vaikka suuri osa haastateltavista opiskelee tai työskentelee taidealalla, kaikkien haastatteluiden pohjalta nousi yhteisenä tekijänä esiin teatteritaiteen perusopetuksen vaikutus heidän arkeensa ja kosketus myös teatterin ulkopuolisiin elämäalueisiin. Haastatteluissa käsiteltiin teatteriopetuksen vaikutusta nuorten sosiaalisiin taitoihin: vuorovaikutuksellisuuteen, kykyyn tehdä kompromisseja ja ratkoa ongelmia. Tätä kaikkea kutsuisin arkielämän luovuudeksi.

”Teatteriharrastuksesta on ollut hyötyä arjessa, kun on hakenut töitä tai kun on hakenut kämppää. Sitä on huomannut, että ei jännitä tilanteita niin paljon kuin sellaiset, jotka eivät ole joutuneet esiintymään tai haastamaan itseään. Se että mulla on tollanen koulu, jonka voin mainita mun cv:ssä ja jonka todistukset voin näyttää, kiinnostaa työnantajia. Sitä usein kysytään, miten voisit hyödyntää tätä ja ihan kaikesahan sitä voi!” (Haastateltava B)

Tikkurilan Teatteri- ja Sirkuskoulun opetussuunnitelmassa ”arkielämän luovuus” nivoutuu mielestäni seuraavaan opetussuunnitelman kohtaan:

Opetuksen tavoitteet kohdistuvat ensisijaisesti teatteritaiteeseen liittyvien tietojen ja taitojen omaksumiseen. Näiden tavoitteiden saavuttamiseksi opetuksessa kiinnitetään huomiota sosiaalisiin taitoihin sekä sellaisiin oppimisalueisiin, jotka liittyvät ihmisenä olemiseen ja inhimilliseen toimintaan ihmisyhteisöissä. Kysymykset arvoista, moraalista ja eettisestä päätöksenteosta ovat taideopetuksen välttämätön osa. (Tikkurilan Teatteri- ja Sirkuskoulun opetussuunnitelma, s. 8)

Opetussuunnitelma laajentaa arkielämän luovuuden koskemaan myös arvoja sekä moraalista ja eettisestä päätöksentekoa. Kun opetuksen taustalla vaikuttavat teatterin arvot (kannustavuus, avoimuus, luovuus ja luotettavuus), heijastuvat näiden arvojen vaikutukset myös moraaliseen ja eettiseen päätöksentekoon. Kun pohdin teatterikoulun aikoja sekä Tikkurilan Teatteri- ja Sirkuskoulun opetuksessa että peruskoulussa, niin

nämä arvot ovat varmasti vaikuttaneet myös omalla kohdallani. Olin ahkera, tunnollinen ja kekseliäs peruskoululainen. Tietenkin vanhempien moraaliset ja eettiset arvot vaikuttavat, mutta harrastusten vaikutus lapsiin ja nuoriin on merkittävä. Haastateltava A:n mielestä hänen avoin elämänasenteensa on teatterin ansiota. ”Teatteri muokkaa meitä ihmisenä – sitä, miten elää ja kokee.”

3.2 Ohjaajan vastuu ja ryhmässä toimiminen

Teatterikoulussa on ryhmällä suuri merkitys. Ryhmän kehityksen taso ja ryhmädynamiikan toimivuus ovat ohjaajan vastuulla. Opintojen edistyessä olen päässyt myös itse ohjaamaan eri-ikäisiä ja eritasoisia ryhmiä. Kohdatessani uuden ryhmän, joudun aina tutustumaan ryhmän toimintatapoihin ja soveltamaan ammattitaitoani ryhmän sääntöjen mukaan. Ryhmän kehittyminen teatterikoulussa on suurimmaksi osaksi ohjaajan vastuulla. Halusin selvittää haastateltujen kokemuksia ryhmästä ja ohjaajista, jotka teatterikoulussa vaihtuivat monien haastateltujen mielestä usein. Haastatellut eivät kuitenkaan pitäneet tätä välttämättä huonona asiana, koska opettajien vaihtuvuudessa oli heidän mielestään niin hyvät kuin huonot puolensa. Myös opetussuunnitelman perusteissa mainitaan opettajan vastuu ryhmästä ja yksilöistä.

Opettajan tulee tukea oppilaan oppimista ottamalla huomioon oppilaan yksilölliset oppimistyyli- ja kehitysvaihe. Se edellyttää opetuksen eriyttämistä. Oppilaalle voidaan laatia henkilökohtainen opetussuunnitelma. Opetuksessa käytetään menetelmiä, joiden avulla oppilaan kokemukset tulevat osaksi taiteellista prosessia. Oppilasta ohjataan tiedostamaan omaa oppimistaan, ja häntä tulee kannustaa vaikuttamaan omaan oppimiseensa. -- Työtavat tulee valita niin, että ne tukevat oppilaan kykyä hankkia tietoa ja käsitellä sitä omaa taiteellista työskentelyään ja itsearviointia varten.

(Opetushallitus 2002, s. 6-7)

Mitä tarkoitetaan ”usein” vaihtuvalla ryhmän ohjaajalla? Tikkurilan Teatteri- ja Sirkuskoulussa ryhmänohjaaja vaihtuu pienemmillä oppilailla yleensä kolmen vuoden välein ja vanhemmilla oppilailla kahden vuoden välein. Tämä tarkoittaa, että oppilailla on opiskeluaikana keskimäärin yhteensä kolme tai neljä ohjaajaa. Kuitenkin, jos verrataan peruskouluun, jossa luokanopettajia on normaalisti kaksi ala-asteen aikana, niin neljä saattaa vaikuttaa ”usealta”.

Tikkurilan Teatteri- ja Sirkuskoulun opetussuunnitelmassa ryhmästä ja ryhmätyöstä kirjoitetaan seuraavaa:

Teatteritaiteessa oppiminen tapahtuu yhdessä toimimalla. Opetuksessa korostetaan ryhmän jäsenten erilaisuuden hyväksymistä sekä vuorovaikutus- ja yhteistyötapoja. Keskeistä oppimisessa on myös myönteinen ja keskinäinen riippuvuus, koska ryhmän jäsenet tarvitsevat toisiaan. Siinä painottuu yksilöllinen vastuu, jossa jokainen osallistuu sovitulla panoksella yhteisen päämäärän saavuttamiseen.

(Tikkurilan Teatteri- ja Sirkuskoulun opetussuunnitelma, s.5)

Yhteistyökyky kasvoi teatterikoulun ryhmissä. Ohjaajat ja ryhmien kokoonpano vaihtuivat usein, mutta vastoin yleistä käsitystä, oppilaat oppivat tästäkin uutta: haaste toimia ryhmässä kasvoi ja jokainen ohjaaja toi mukanaan jotain, joka erosi aikaisemmin opitusta. Vaihtelevuus lisäsi opetuksen monipuolisuutta. Opetussuunnitelman puitteissa edettiin erilaisten metodien (improvisaatio, kehollinen teatteri, forum-teatteri) avulla sen mukaan, millainen ohjaaja ryhmää kulloinkin veti. Ryhmät muodostuivat erilaisista persoonista, mutta kaikkien vahvuudet pääsivät esille. Haastateltava A muistaa, että joka ryhmässä oli ”tähtipelaajansa”, mutta parhaimmat ideat tulivat usein ryhmän hiljaisimmilta jäseniltä. Hänen mielestään ei voida puhua eritasoisuudesta, vaan *erilaisuudesta*. Ohjaajan tehtävänä on löytää keinot saada jokaisen ääni kuuluviin. Tämä on mielestäni ollut nuorelta ryhmäläiseltä merkittävä havainto. Haastateltava A:n ryhmän ryhmäyttämisen on täytynyt onnistua hyvin, jos ryhmäläinen pystyi nuoresta iästään huolimatta huomioimaan myös hiljaisten jäsenten panoksen ryhmään.

Sijaistin syksyllä 2010 14-vuotiaiden teatterikoulun oppilaiden ryhmää. Tässä ryhmässä yhdellä oppilaalla oli todettu keskittymishäiriö. Oppilaan oli vaikea keskittyä yhteisiin harjoitteisiin, hän saattoi vaellella ympäri tilaa ja kun hän ei ymmärtänyt tehtävänantoa, keskittyminen herpaantui äkillisinä levottomuuskohtauksina. Vaikka ryhmä oli aloittanut työskentelyn yhdessä vasta syksyn alussa, yhteistyö toimi hyvin. Ryhmä oli hyväksynyt yhden oppilaan erilaisuuden. Yhteisissä harjoituksissa ketään ei syrjitty, vaan jos keskittymishäiriöisen oppilaan oli vaikea ymmärtää tehtävänantoa, kaikki auttoivat. Harjoituksen ohjeistus käytiin läpi mahdollisimman yksinkertaisella tavalla, kunnes jokainen ymmärsi tehtävänannon. Tämä vaatii 14-vuotiaalta pitkäjänteisyyttä.

Luokkatoverini tutustui opinnäytetyöhöni prosessini aikana ja hänellä puolestaan oli kokemuksia vain yhdestä ohjaajasta toisessa teatteritaiteen perusopetuksen koulussa. Hän piti ”pääopettajan” olemassa oloa ehdottoman tärkeänä: kun saman ohjaajan metodit jatkuvat läpi teatteritaiteen perusopetuksen laajan oppimäärän, ohjaaja oppii tuntemaan oppilaidensa työtapoja ja keskittyy kohtiin, joissa oppilas tarvitsi kannustus-

ta. Opetuksen kannalta tämä tarkoittaa ohjaajan näkökulmasta laajaa tietoutta eri teatterin genreistä ja metodeista. Kun opetuksen monipuolisuus on yhden ohjaajan harteilla, vaatimustaso ohjaajan pätevyydestä ja vastuusta kasvaa. Tällaisia ”teatterin moniosaajia” on vaikea löytää, sillä erikoistuminen kaikille teatterin osa-alueille tarkoittaa jatkuvaa kouluttautumista. Tai sitten ohjaajan tulee tietää kaikista teatterin osa-alueista jotain ja erikoistua vain muutamaani lajiin.

Tulisiko teatteritaiteen perusopetuksessa yhdellä oppilasryhmällä olla siis sama ”pääopettaja” koko perusopetuksen ajan, mutta opetuksen monipuolisuuden takaamiseksi ryhmässä tulisi olla myös vierailevia ohjaajia? Järjestely mahdollistaisi opetuksen monipuolisuuden, mutta pääopettaja olisi tietoinen ryhmän ja yksittäisten oppilaiden tasosta ja osaisi kannustaa sekä ryhmää että yksilöitä oikeilla metodeilla toivottuun suuntaan. Myös ryhmän vuorovaikutus ohjaajan ja oppilaiden välillä voisi syventyä, sillä tutulle ja turvalliselle ohjaajalle voisi olla helpompi kertoa ajatuksiaan ja tunteitaan.

Oppilas oppii antamaan omakohtaisille kokemuksilleen merkityssisältöjä ja että hän oppii arvioimaan työskentelyään vuorovaikutteisissa tilanteissa. Työskentelyn tulee sisältää tutkimista ja toimintaa yksin ja muiden kanssa. -- Oppimisen tulee tapahtua sosiaalisissa ja kulttuurisissa tilanteissa ja olla sidoksissa niihin. (Opetushallitus 2002, s.6)

Ohjaajan ryhmänvetäjäyyden vastapoolina ovat ryhmäläisten vuorovaikutustaidot. Haastateltava A kuvailee teatterinopetusta ”jatkuvana prosessina, jossa pitää löytää itseltään uusia ulottuvuuksia”. On tärkeää löytää itselleen motivaattori, joka kannustaa jatkamaan opiskelua. Tässä korostuu oppilaiden vastuu ryhmässä toimimisesta - ymmärrys siitä vastuusta, joka tulee ryhmään kuulumisen mukana. Tämä tarkoittaa sekä yhteisten sääntöjen noudattamista (harjoituksiin ajoissa saapuminen, produktioihin sitoutuminen) mutta myös itsensä ylittämistä. Saman haastateltavan mielestä ryhmistä erottuivat nopeasti ne, jotka oikeasti halusivat tehdä teatteria. Hän muistaa harjoitukset, jossa samaa kohtausta käytiin läpi neljätoista kertaa. ”Se opetti 15-vuotiaalle pitkäjänteisyyttä.” Löysin rantein eteneminen kannustaa myös oppilaita menemään sieltä, missä rima on matalin. ”Mikäli haluaa olla hyvä, täytyy itse panostaa. Jokainen kantaa myös itse vastuuta omasta oppimisestaan.”

Voimakkaimmat oppimiskokemukseni ryhmästä ja ohjaajuudesta liittyvät Tikkurilan Teatteri- ja Sirkuskouluun. Yläasteen juuri aloittaneelle nuorelle tärkeään harrastukseen liittyvät muistot ovat vahvimpia. Teatterikoulun ajoilta muistan selkeästi tilanteen

toiselta lukuvuodelta, kun ryhmäläiset vielä etsivät paikkaansa – osa lopetti teatterikoulun jo ensimmäisen vuoden aikana, sillä harrastus ei tuntunut omalta, ja osa jatkoi valmistumiseen asti.

Kun ryhmä vielä hakee muotoaan, on ohjaajan myös vaikea tulkita ja vetää hajanaista ryhmää. Ensimmäisten lukuvuosien ryhmänohjaajamme jakoi mielipiteitä: muiden mielestä ohjaaja vaati yläasteen juuri aloittaneilta nuorilta liian paljon. Minun mielestäni ohjaajamme vaati meiltä ainoastaan sitoutumista ryhmään. Opinnäytetyön haastateluista moni antoi samasta ryhmänohjaajasta vain positiivista palautetta: ”opimme kantamaan vastuuta”, ”opimme sitoutumaan produktion”, ”opin pitkäjänteisyyttä”.

Tikkurilan Teatteri- ja Sirkuskoulun opetussuunnitelmakin mainitsee opetussuunnitelmassaan ryhmän, mitä ryhmä on ja miten ryhmässä toimitaan. Opetushallituksen julkaisussa ryhmässä toimiminen määritellään seuraavasti:

”Oppilas oppii toimimaan vastuullisesti ryhmässä -- kykenee yhteistyöhön muiden kanssa -- kehittää yhteistyötaitojaan ryhmässä draamallisessa toiminnassa.”
(Opetushallitus 2002, s. 9-10)

Meidän ryhmämme kohdalla jatkuvat myöhästelyt ja poissaolot johtivat siihen, että ryhmämme jakautui toisena lukuvuonna kahtia. Koska tilanteeseen ei puututtu ryhmän ulkopuolelta käsin, tilanne karkasi käsistä. Ryhmän sisäiset konfliktit johtuivat yksinkertaisesti siitä, että emme pystyneet tekemään päätöstä, minkä esityksen valmistaisimme kuluvana lukuvuonna (muistaakseni Romeo ja Julia kamppaili jonkun toisen esityksen kanssa). En oppinut teatterista mitään, ryhmästä opin paljon. Ehkä epäonnistumisen tunne liittyi siihen, että nuorena en osannut asettua tilanteen ulkopuolelle, vaan lähdin tilanteeseen mukaan kuten kaikki muutkin. Tilanteen hallitseminen on ryhmänohjaajan vastuulla. Myöhemmin olen oppinut, että myös ”kriisi” on vain ryhmän muotoutumisen vaihe ja sekä ryhmänohjaajan että oppilaiden tulee oppia tulkitsemaan eri vaiheita ja kommunikoimaan. Ryhmän toiminnan lainalaisuuksien ja kehitysvaiheiden tuntemus on myös ohjaajalle välttämätöntä, koska vain ne hallitsemalla hän pystyy ymmärtämään ryhmän muutokset ja välttämään ryhmän kehityksen pysähtymisen.

Suoritin Tikkurilan Teatteri- ja Sirkuskoulussa teatteritaiteen perusopetuksen yleisen oppimäärän. Perustason päättötyönä teimme lastenteatteriesityksen *Räsynukke*. Lähdimme liikkeelle eri lähtökohdista: koska edellisenä lukuvuonna osa ryhmästä oli lopet-

tanut teatterikoulun kesken ja ryhmässä oli aloittanut paljon uusia oppilaita, aloitimme puhtaalta pöydältä ilman vanhoja riitoja. Lisäksi ryhmänohjaaja piti meitä tiukassa mutta kaverillisessa otteessaan. Teimme esityksen *yhdessä*, ja tekemisen ilo näkyi myös lopputuloksessa. Ohjaajamme jakoi ryhmän pienryhmiin prosessin alkuvaiheessa. Ryhmätyö oli työn tekemistä yhdessä yhteisesti sovitun tavoitteen saavuttamiseksi. Ryhmätyö oli myös oppimista, missä korostuivat yhteistyö- ja vuorovaikutustaidot. Ryhmän jäsenet olivat oppineet toimimaan yhteisen tavoitteen saavuttamiseksi yhdessä kokemalla ja tekemällä ryhmän omaa työtä. Olimme ryhmänä ehkä siinä vaiheessa, että sisäinen viestintä toimi ja ryhmään oli helppo liittyä jäseneksi.

Yhteistoiminnallinen oppiminen ei ole oppimiskäsitys, vaan enemmänkin menetelmä, joka kuvailee tilannetta parhaiten:

Yhteistoiminnallinen opiskelu on tavoitteellista, vastuullista ja kurinalaista yhdessäyöskentelyä. Se perustuu siihen, että yhdessä oppimisen on todettu mm. parantavan ryhmän ihmissuhteita ja vahvistavan osallistujien itsetuntoa.

Yhteistoiminnallisen oppimisen kulmakiviä ovat a) ryhmän jäsenten erilaisuuden hyväksikäyttäminen, jokainen tuo oman osaamisensa ryhmän käyttöön b) vuorovaikutuksen ja yhteistyötaitojen kehittäminen, eri rooleissa toimiminen c) myönteinen keskinäinen riippuvuus, ryhmän jäsenet tarvitsevat toisiaan d) yksilöllinen vastuu, jokainen osallistuu sovitulla panoksella e) yhteiset pohdinnat, keskustelu ja ryhmän itsearviointi

Ryhmätyöskentelyssä käytetään vaihtelevaa työnjakoa ja ns. tehtävärooleja. Eri roolien avulla ryhmän jäsenten välille syntyy em. myönteistä riippuvuutta eikä kukaan pääse vetäytymään passiiviseen rooliin. Ryhmä on tuotoksestaan yhteisvastuullinen, mutta jokainen on yksilönä vastuullinen omasta tehtävästään ryhmässä. Ohjaajan rooli muotoutuu kussakin tilanteessa opiskelijoiden tarpeista käsin, ensisijaisesti opettaja on oppimisen ohjaaja ja voimavara.

(Opettajankouluttajien yhteistyöverkosto.)

Tikkurilan Teatteri- ja Sirkuskoulun rehtori Carita Välitalo kertoo, että teatterikouluun on suunniteltu ”motivoituneiden oppilaiden ryhmää”, jossa innokkaimmilla oppilailla olisi mahdollisuus saada enemmän ja laajemmin teatterinopetusta. Vielä on kuitenkin paljon asioita ratkaistavana ennen ryhmän perustamista. Millä perusteella oppilaat valitaan ryhmään? Käyvätkö oppilaat tämän ryhmän ohessa myös ”omassa” opetusryhmässään? Peritäänkö oppilailta lisämaksua? Miten rahoitus?

3.3 Teatteritaiteen opetusta kaikille lapsille ja nuorille

Taiteen perusopetuksen hinnat ovat herättäneet paljon keskustelua. Opetuksen tulisi

olla kaikille mahdollista, mutta hinnat käännäyttävät pois osan kiinnostuneista. Haastateltava B kuitenkin ymmärtää hintatason, hänen mielestään laadukkaasta ja tavoitteellisesta opetuksesta tulee maksaa. Opettajien ammattitaito ja oppilaista välittäminen on tärkeä motivaattori myös oppilaalle. Haastateltava B on ohjannut teatteriryhmiä myös taiteen perusopetuksen ulkopuolella paikoissa, joissa lukukausimaksut ovat pienempiä oppilaille. Kaikissa näissä paikoissa ohjaajat eivät kuitenkaan ole ammattilaisia tai edes opiskele teatterialalla. Tietenkin ammattitaitoista opetusta voi saada myös taiteen perusopetuksen ulkopuolella. Haastateltava A muistaa ensimmäiset teatterivuotensa Keravan Vekarateatterissa (joka ei siis kuulu taiteen perusopetukseen piiriin). "Siellä puskettiin oppilaita sellasella draivilla ja sydän intoa täynnä eteenpäin, että sama kannustavuus vaikuttaa edelleen." Haastateltava B muistaa, että aloittaessaan teatterikoulun, hän kutsui harrastustaan "teatterikerhoksi". Kun Tikkurilan Teatteri- ja Sirkuskoulu vuonna 2005 hyväksyttiin teatteritaiteen laajan oppimäärän opetussuunnitelmaan, hän ymmärsi "teatterikerhon" olevan jotain paljon suurempaa kuin pelkkää hauskanpitoa. Tikkurilan Teatteri- ja Sirkuskoulun opetussuunnitelman luku pedagogisesta ajattelusta peilaa mielestäni hyvin Haastateltava B:n ajatuksia "teatterikerhon" muuttumisesta opintojen edetessä tavoitteelliseksi harrastukseksi.

Opetus on pitkäjänteistä ja vuosittain syvenevää. Se alkaa ohjatuista leikeistä, jotka houkuttelevat keskittymään, olemaan läsnä tilanteissa ja toimimaan yhdessä. -- Opetus syvenee esityksen ja yleisön välisen kommunikaation tutkimiseen yhä vaativammilla teatteriesityksen valmistamiseen ja näyttelijänä toimimiseen liittyvillä tehtävillä joissa korostetaan oppilaiden omaa ajattelua, vastuuta ja sitoutumista.

(Tikkurilan Teatteri- ja Sirkuskoulun opetussuunnitelma, s. 6)

Kun kerroin opinnäytetyöni aiheesta luokkalaiselleni, hän kertoi tuohtuneena yhden nuorisoteatterin tilanteesta: nuorisoteatterissa on pohdittu mahdollisuutta ottaa teatterinopetuksessa käyttöön teatteritaiteen perusopetuksen yleisen oppimäärän opetussuunnitelma. Ehdotus muutokseen tuli kunnalta, joka harkitsi nuorisoteatterin tuen lakkauttamista, ellei teatterin toiminnassa aloitettaisi teatteritaiteen perusopetuksen opetusta. Tämän nuorisoteatterin kohdalla tämä tarkoittaisi mahdollisesti teatteriope- tuksen hintojen nousua. Yksinhuoltajaäidillä ja edellä mainitun nuorisoteatterin ohjaa- jalla tämä nosti niskakarvat pystyyn. Monet nuorisoteatterit ovat lapsille ja nuorille mahdollisuus harrastaa "ihän vain hovin vuoksi" ja kohtuullisilla maksuilla. Miksi harras- tuksen tulisi olla "pitkäjänteistä ja tavoitteellista"?

Hinnoista on kuitenkin mahdollista saada maksunalennusta. Maksunalennukset myön-

netään oppilaan vanhempien tulojen perusteella. Myös vapaaoppilaspaikoille määritellään vuosittain oma budjettinsa. Luokkalaiseni mielestä näistä ei kuitenkaan mainita teatteritaiteen perusopetusta tarjoavien organisaatioiden sivuilla tarpeeksi selkeästi. ”Koulutuksen järjestäjien kotisivuilla tulisi lukea kissan kokoisilla kirjaimilla ’myös alkoholistien ja narkkareiden lapsille’ ja kertoa selkeästi vapaaoppilaspaikoista.”

Haastateltava B:n elämässä tapahtunut muutos teatterikoulun viimeisinä vuosina olisi tarkoittanut sitä, että ilman maksunalennusta hän olisi joutunut jättämään teatterikoulun kesken. Tikkurilan Teatteri- ja Sirkuskoulu kuitenkin tarjosi hänelle mahdollisuutta maksaa lukukausimaksuja toimimalla apulaisohjaajana toisessa ryhmässä. ”Oli tärkeää, että jos haluaa harrastaa ammattilaisten ohjauksessa ja on tosissaan siinä mitä tekee, se huomataan ja siihen annetaan mahdollisuus.”

Suurin osa opinnäytetyön haastateltavista koki olleensa erityisasemassa siinä, että he saivat opiskella teatteritaiteen perusopetuksessa. Vanhemmat kannustivat jatkamaan, vaikka lukukausimaksut olivat melko suuret. ”Nuorempana harrastus oli vahva identiteetin määrittäjä, itseään peilasi teatteriharrastuksen kautta”, haastateltava B muistelee.

Kaikilla nuorilla ei ole kuitenkaan mahdollista opiskella taiteen perusopetuksessa, sillä opetusta ei järjestetä kaikilla paikkakunnilla. Monet haastateltavista pohtivatkin mahdollisuutta viedä teatteritaiteen opetus osaksi peruskoulujen opetussuunnitelmaa. Peruskouluissa tarjotaan oppiaineina kuvaamataittoa, musiikkia ja liikuntaa, mutta teatteritaidetta ei ole opetussuunnitelmassa itsenäisenä oppiaineena. Haastateltava A pohtii, millaisia mahdollisuuksia teatteritaiteen perusopetusta tarjoavilla organisaatioilla olisi toimia yhteistyössä peruskoulujen kanssa. ”Teatteri oli murrosiässä paikka rauhoittumiselle, oman itsensä löytämiselle ja hyväksymiselle, ja ihan mielenterveyden kannalta sen tulisi olla mahdollista kaikille”, haastateltava A kertoo omasta kokemuksestaan.

Opetushallituksen julkaisussa Lasten ja nuorten taidekasvatus peruskoulussa ja lukiossa käsittelee myös ilmaisutaidon opetusta. Julkaisussa todetaan, että vuonna 1998 ilmaisutaidon opetusta on ollut yläasteilla ja lukioissa vähän, osaksi opetussuunnitelman perusteiden puuttumisen vuoksi. ”Opettajien täydennyskoulutus kohottaisi ilmaisutaidon asemaa ja loisi edellytyksiä opetuksen kehittämiseksi.” Kaksitoista vuotta myöhemmin Keski-Pohjanmaan ammattikorkeakoulun esittävän taiteen koulutusohjelman esittelyssä sanotaan, että teatteri-ilmaisun ohjaajat työskentelevät kouluissa, kan-

salaisopistoissa ja harrastajateattereissa. Teatteri-ilmaisun ohjaajat voisivat toimia linkittävänä tekijänä taiteen perusopetuksen ja peruskoulujen puutteellisen ilmaisutaidon opetuksen välillä. Koulutusohjelma ei tosin anna pedagogisia valmiuksia.

4 EHDOTUKSIA TEATTERITAITEEN PERUSOPETUKSEN OPETUSSUUNNITELMIIN

Tässä luvussa esittelen haastatteluiden pohjalta kehittämisehdotuksia teatteritaiteen perusopetukseen. Aiheet käsittelevät esimerkiksi teatteritaiteen terminologian ja teatterihistorian opetuksen puutetta, pienryhmätyöskentelyn järjestämistä sekä kannustavuuden ja suorittamisen välistä ristiriitaa.

4.1 Teatterin terminologian ja teatterihistorian opetuksen puute

Soveltavan ja osallistavan teatterin kenttä on Suomessa nuori, eikä se ehkä juuri tämän vuoksi ole Tikkurilan Teatteri- ja Sirkuskoulun opetussuunnitelmassa puhtaasti omana esittävän taiteen osa-alueenaan, vaan harjoituksissa käytettävänä menetelminä. Osallistava teatteri on kuitenkin sisällytetty Tikkurilan Teatteri- ja Sirkuskoulun opetussuunnitelmaan:

Oppilaat perehtyvät johonkin teatterihistorian vaiheeseen tai osallistavan teatterin muotoon ja valmistavat siitä pienimuotoisen esityksen.
(Tikkurilan Teatteri- ja Sirkuskoulun opetussuunnitelma, s. 12)

Osa haastatelluista koki opetuksen olevan suhteellisen yksipuolista. Yleensä lukukausi tähtää esityksen valmistamiseen ja muu teatterinopetus sisällytetään tähän produktioon. Opiskellessani eri kouluissa olen kohdannut saman ilmiön. Opetus pyrkii tuottamaan tulostuksen kurssin sisällöstä: esityksen, demon, esseen. Tarvitseeko opetuksen aina tähdätä esitykseen? Eikö teatterin eri osa-alueita voisi opiskella sellaisenaan? Dramaturgian puolella esimerkiksi fragmentaarisuus tai sirpaledramaturgia olivat käsitteinä auenneet haastateltaville vasta teatterikoulun jälkeen. Vaikka teatterikoulussa oli myös perinteisen aristoteelisen kaavan (alku - keskikohta - loppu) rikkovia esityksiä, osa oppilaista ajatteli, että on olemassa ”perinteistä” teatteria ja ”erilaista” teatteria.

Teorianopetusta ei ollut, joten monet käsitteet avautuivat oppilaille vasta teatterikoulun

jälkeen. Ehkä teorianopetus tulisi sisällyttää teatteritaiteen perusopetukseen, mutta sitä ei tulisi järjestää pitkinä luentosarjoina, vaan oppilaille tulisi hankkia materiaalia, jota olisi tarjolla, mutta sen läpikäyminen olisi vapaaehtoista. Esimerkiksi soveltava teatteri voidaan mainita sivulauseessa harjoituksen teettämisen yhteydessä, mutta oppitunneilla ei selkeästi luennoida, mitä soveltava teatteri on. Tikkurilan Teatteri- ja Sirkuskoulun opetussuunnitelmassa puhutaan, että ”opetus tukee oppilaan henkilökohtaisen näkemysten syntymistä teatteritaiteesta”. Tällöin henkilökohtaiseen näkemykseen vaikuttaa se, mitä teatterikoulussa opetetaan ja mitä ei opeteta. Carita Välihalo (haastattelu 30.11.2010) kuitenkin oikaisee, että teatteritaiteen koulutuksen järjestäjät voivat itse päättää, mihin koulu erikoistuu. Kaikkia teatteritaiteen osa-alueita ei tarvitse ja voi olla myös mahdotonta opettaa. Teatterikoulu voi esimerkiksi erikoistua mimiikkaan ja silti tarjota teatteritaiteen perusopetusta. Toisaalta Välihalo oli samaa mieltä siitä, että oppilaille tulisi teatterikoulun aikana muodostua selkeä kokonaiskuva Suomen teatterikentästä ja siitä, mihin Tikkurilan Teatteri- ja Sirkuskoulu ja teatteritaiteen perusopetus yleensäkin tällä kentällä sijoittuvat. Lisäksi teatterihistorian opetus tulisi sisällyttää mukaan teatteritaiteen perusopetukseen. ”Täältä valmistuvan opiskelijan tulisi tietää enemmän teatterihistoriasta kuin lukiolaisen, joka ei ole opiskellut teatteritaiteen perusopetuksessa.”

Itselläni on edellä mainitusta ”luentotyypisistä” järjestelystä hyviä kokemuksia teatteritaiteen perusopetuksessa. Esityskauden jälkeen teatteriryhmällämme jäi kevätlukukaudella oppitunteja jäljelle ja ryhmänohjaajamme suunnitteli ryhmällemme forumteatterityöpajan. Soveltava teatteri oli ryhmälle käsitteenä vieras, joten opetukseen oli järjestettävä myös lyhyt teoriaosuus. Teoriaosuus muodostui ohjaajan lyhyestä presentaatiosta ja tekstimateriaalista, joka jaettiin ryhmälle kotiläksyksi. Tässä opinnäytetyössä forumteatterilla tarkoitetaan seuraavaa:

Forumteatteri on yhteiskunnallinen ja ratkaisukeskeinen teatterimenetelmä. Forumteatterissa esitystilanteen rakenne etenee siten, että yleisö seuraa ensin (perinteisen) teatteriesityksen. Forumesitys pureutuu aina temaattisesti johonkin ajankohtaiseen yhteiskunnalliseen ilmiöön tai ongelmaan.

Näytelmällinen osuus on kestoaltaan noin puoli tuntia. Esitystä seuraa interaktiivinen vaihe, jossa yleisö osallistuu nähdyn tarinan tutkimiseen ja valtasuhteiden muuttamiseen. Tilannetta luotsaa jokeri (ohjaaja/fasilitaattori). Interaktio tapahtuu keskustellen pienryhmissä sekä suoraan katsomosta kommentoiden ja uusia teatterillisiä tilanteita rakentaen. Jälkimmäinen tarkoittaa, että katsojat pääsevät myös näyttämölle esittämään ehdottamia vaihtoehtoja näyttelijöiden kanssa. (Työuupumus.fi -forumteatteriprojekti.)

Forum-teatteria opiskeltiin käytännössä ja ryhmästä nousseiden ajatusten pohjalta valmistelimme kaksi forum-teatteriesitystä. Itse olin estynyt osallistumaan esityksiin, mutta olin päässyt tutustumaan uuteen teatterin osa-alueeseen -syventämään teatterikäsitystäni. Itse asiassa tämä innosti etsimään lisää tietoa soveltavasta teatterista ja lopulta hakemaan opiskelemaan alalle.

Syksyllä 2010 Tikkurilan Teatteri- ja Sirkuskoulussa aloittaa soveltavan teatterin ryhmä. Ryhmä on perustettu Opetus- ja kulttuuriministeriön kehittämishankkeena. Teatterikoulun syventävän tason oppilailla on mahdollisuus osallistua tähän ryhmään, jossa yhdistetään tarinateatteria ja yleisötyötä. Tikkurilan Teatteri- ja Sirkuskoulu laajentaa oppilaiden teatterikäsitystä soveltavan teatterin kentälle.

4.2 Teatterikäsityksiin vaikuttaminen

Koska Tikkurilan Teatteri- ja Sirkuskoulu on monelle lapselle ja nuorelle ensikosketus teatteriin, sen vaikutus oppilaan teatterikäsitykseen on merkittävä. Tämän vuoksi kaikkien teatterin osa-alueiden opetus tai edes niistä kertominen on opetukselle ensisijaisen tärkeää. Vaikka teatteritaiteen perusopetuksen on tarkoitus luoda pohja teatteritaiteen osaamiselle, noin kymmenen vuotta kestävä teatterikoulun tulisi antaa mielestäni laaja tietämys teatteritaiteesta. Opetussuunnitelman perusteissa teatterikäsitykseen vaikuttaminen on muotoiltu seuraavasti:

Opetuksessa tuetaan oppilaan henkilökohtaisen näkemyksen syntymistä teatteritaiteesta. Tavoitteena on, että oppilas ymmärtää keskeiset teatteritaiteen rakenteet ja käsitteet sekä osaa sijoittaa teatteritaiteen taiteen kokonaiskenttään. -- Opetuksen tehtävänä on suomalaisen teatteriperinteeseen muuhun teatterikulttuuriin kasvattaminen.
(Opetushallitus 2002, s.5)

Juuri teatterikäsityksiin vaikuttaminen on merkittävää teatteritaiteen perusopetuksessa. Kaikki mitä opetukseen sisältyy (tai ei sisälly) vaikuttaa suoraviivaisesti oppilaiden käsitykseen teatterista. Teatteritaiteen perusopetuksella on siis *mahdollisuus* laajentaa lasten ja nuorten käsitystä teatterista. Haastateltava A:n mielestä teatterinopetus oli 7-15-vuotiaille enemmän perinteistä aristoteelista teatteria (alku - keskikohta - loppu), vasta syventävän tason opetuksessa tehtiin enemmän tällaista aristoteelista rakennetta rikkovaa teatteria. Lisäksi haastateltava A pohtii, että jo teatterikoulun aikana hän oli

kiinnostunut myös muista teatterin osa-alueista kuin näyttelemisestä. Myös esityksen valmistamisen tuotannollinen puoli kiinnosti.

Metropolia Ammattikorkeakoulun esittävän taiteen opiskelijat valmistavat esityksiä pienryhmissä. Tämä tarkoittaa sitä, että ryhmä jakautuu eri teatterin osa-alueisiin oman kiinnostuksensa mukaan: ohjaamiseen, käsikirjoittamiseen, näyttelemiseen, lavastamiseen, puvustuksen ja tarpeiston hankintaan, valosuunnitteluun ja äänisuunnitteluun. Tällainen järjestely mahdollistaa tutustumisen koko prosessiin teatteriesityksen takana. Ehkä myös teatteritaiteen perusopetuksessa voitaisiin käyttää tällaista opetusmallia. Tikkurilan Teatteri ry on yksityinen yhdistys, joka ylläpitää sekä Tikkurilan Teatteri nimistä ammattijohtoista harrastajateatteria että Tikkurilan Teatteri- ja Sirkuskoulu. Yhdistyksessä työskentelee toiminnanjohtajan ja rehtorin lisäksi pääopettaja, puvustaja, tiedottaja, tuottaja ja tekniikasta vastaava henkilö. Teatterikoulun oppilaiden olisi mahdollista opiskella myös näitä teatterin osa-alueita toimimalla esimerkiksi produktion ohessa assistenttina edellä mainittujen osa-alueiden ammattihenkilöille. Näin he pääsisivät tutustumaan myös tuotantoprosessiin esityksen takana ja syventämään käsitystään organisaatiosta teatterilaitoksessa.

Tavoitteena on, että teatteritaiteen oppilas prosessoi aktiivisesti omia kokemuksiaan ja että hänen maailmankuvansa näin jatkuvasti laajentuu. -- Opiskeluympäristön tulee heijastaa koulutuksen järjestäjän arvoja sekä käsitystä ihmisestä, taiteesta ja oppimisesta.
(Opetushallitus 2002, s. 6)

Tikkurilan Teatteri- ja Sirkuskoulu on myös huomannut tämän mahdollisuuden ja pohtii pienryhmätyöskentelyä kehittämishankkeena, jossa oppilaat voisivat osallistua esityksen kokonaisvaltaiseen suunnitteluun toimimalla assistenttina valitsemassaan työryhmässä. Teatteriesityksen kokonaisprosessin hahmottaminen on sisällytetty Tikkurilan Teatteri- ja Sirkuskoulun opetussuunnitelmaan kahdessa kappaleessa:

Oppilaat kirjoittavat yksin tai pienryhmissä pienimuotoisen näytelmän ja työstävät teksteistä pienimuotoisia esityksiä tai esityskokonaisuuden.
(Tikkurilan Teatteri- ja Sirkuskoulun opetussuunnitelma, s. 12)

Pienimuotoisen teatteriesityksen ideointi, suunnittelu ja toteutus ryhmässä siten, että kukin oppilas pääsee toteuttamaan itselleen mielenkiintoiseksi katsomaansa teatterin osa-alueita.
(Tikkurilan Teatteri- ja Sirkuskoulun opetussuunnitelma, s. 13)

Lisäksi on tärkeä muistaa, että teatterikäsitys on tärkeä tekijä identiteetin määrittämi-

selle. ”Teatterista on tullut paljon isompi asia elämässä. Teatterista on tullut minuutta määrittelevä asia ja usko siihen, että siitä tulee mulle ammatti, on kasvanut. Teatterikäsitys on laajentunut ja nyt on ymmärtänyt että teatteri on jotain paljon muuta ja että sitä ei tehdä vain yleisön viihdyttämistä varten, vaan myös yhteisön hyväksi. Nuorena teatterikoulu tuntui tärkeältä ja arvokkaalta ja halusin määritellä itseni teatterikoululaiseksi. Teatterikoulu on ollut tavallaan turvasatama, kun elämässä on ollut vaikeaa”, haastateltava B muistelee.

4.3 Kannustavuus ja suorittaminen

Kannustavuus on merkittävä osa oppilaan oppimisprosessia. Jos oppilas ei saa palautetta tai kritiikkiä, mutta ei myöskään kannustusta ja kehuja niissä asioissa, joissa on hyvä, oppimisprosessi voi taantua.

Opetushallituksen mukaan oppilaiden kannustaminen ja kuuntelu on tärkeää nuoren kasvamisen ja kehittymisen vaiheessa. Kannustavuus voi olla luottamusta, tilan antamista oppilaan ajatuksille, kasvattamista, pyrkimistä eteenpäin ja uuden saavuttamista.

Tavoitteena on, että opiskeluympäristö tukee oppilaan monipuolista ja turvallista kasvua ja oppimista sekä antaa onnistumisen kokemuksia. Opiskeluympäristö luodaan sellaiseksi, että se mahdollistaa oppilaan vuorovaikutustaitojen, aloitekyvyn ja pitkäjänteisyyden kehittymisen sekä mahdollistaa taiteellisen ilmaisun määrätietoisien ja omaehtoisten kehittämisen kannustavassa ilmapiirissä. (Opetushallitus 2002, s. 6)

”Mielestäni opettajan vastuu riippuu paljon oppilaiden tasosta ja iästä. Jos puhutaan 8-vuotiaiden alkeisryhmästä, on otteen oltava enemmän kasvattava ja kannustava. Jos kyse on syventävästä tasosta, on opettajan osattava antaa tilaa oppilaidensa ideoille ja luottaa, että he osaavat tehdä työnsä. – Jälkeenpäin on helppo huomata, miten tavoitteellista teatterin tekeminen Tikkurilassa oli. On tärkeää, että taiteen perusopetusta tarjotaan. Se on kaltaisilleni kunnianhimoisille pikku-taiteilijoille haastavampi ja ruokkivampi ympäristö kuin joku seurakunnan teatterikerho”, haastateltava C kuvailee.

Kannustamisen vastakohdaksi luokitellaan usein sortaminen, mutta Tikkurilan Teatteri- ja Sirkuskoulussa vastakohdaksi asettaisin suorittamisen. Kun teatterikoulun tarkoitus

on kuitenkin opettaa teatteritaidetta, niin oma kokemukseni oli se, että monet ryhmänohjaajat pyrkivät vain esityksen tuottamiseen lukuvuoden lopulle. Produktiot käynnistyivät usein syksyllä tai keväällä heti lukuvuoden aluksi. Produktion alkuvaiheessa harjoituksiin nivottiin paljon erilaisia teatteriharjoitteita, mutta loppua kohden harjoituksissa vain keskityttiin lopulliseen esitykseen. Myös production valinta vaikuttaa paljon siihen, mitä oppilaat oppivat: produktioihin sitoudutaan usein lukukaudeksi, joten ryhmänohjaajien on suunniteltava, että production yhteydessä voidaan oppia opetussuunnitelmaan sisällytettyjä asioita. Päinvastaisiakin kokemuksia opetuksen suorittamiskeskeisyydestä on.

"Koin lähinnä että paine ja vaatimus tähdätä esitykseen tuli oppilaiden puolelta. 'Mikä näytelmä tehdään?', 'Milloin jaetaan roolit?' ja niin edelleen. Olen kuitenkin kiitollinen nyt jälkeenpäin että opettajat pysyivät kiitettävästi opetussuunnitelmassa ja pistivät meidät myös harjoittelemaan, kokeilemaan ja oppimaan käytännön teatterin tekemistä. -- Opettajalla on ratkaiseva vaikutus ryhmään ja sen toimintatapoihin. Meillä oli opettajia, jotka keskittyivät lähinnä opettamaan asioita teatterista leikin ja harjoitusten avulla. Jos tehtiin esitys, se oli lähinnä lopputulostus harjoituksista. Sitten oli ohjaajia, jotka halusivat opettaa esityksen tekemisen kautta. Opettajan kunnianhimo on yksi ratkaiseva tekijä, se määrittää paljon sitä mihin ryhmä vuoden tai kahden aikana päätyy", haastateltava C muistelee.

Suorittamiseen liittyy myös oppilaiden arviointi. Lukuvuoden alussa ryhmänohjaajan tehtävänä on kertoa opetussuunnitelmassa määritellyt tavoitteet tulevalle lukuvuodelle. Arvioinnin kohteet sovitaan ryhmän kanssa yhdessä aina lukuvuosien alussa ja niiden toteutumista tarkastellaan lukuvuosien lopussa ja tarvittaessa aina lukuvuosien aikana. Lukuvuoden päätteeksi oppilas saa osallistumistodistuksen. Perusopintojen päätteeksi eli yleisen oppimäärän suoritettuaan sekä syventävien opintojen päätteeksi eli laajan oppimäärän suoritettuaan oppilas saa lisäksi kirjallisen kuvauksen päättötyöstään ja osaamisestaan. Syventävien opintojen päättötyöstä oppilas saa lisäksi todistuksen ja todistukseen numeroarvioinnin (1-5) ja kirjallisen palautteen osaamisestaan kahdelta arvioitsijalta.

Arviointi herättää minussa ristiriitaisia tunteita. Kehittävän ja kannustavan palautteen antaminen on oppilaalle koulusta riippumatta tärkeää henkilökohtaisen kehittymisen kannalta. Suullinen tai kirjallinen palaute pyrkii kiinnittämään oppilaan huomion niihin

osa-alueisiin, joissa oppilaalla on vielä mahdollisuus kehittyä. Arviointi voi koskea esimerkiksi näyttelijäntyötä tai osallistumista prosessiin. Numeroarviointi ei mielestäni ole välttämätöntä. Monissa oppilaitoksissa taideaineiden numeroarviointi on poistettu käytöstä, sillä taideaineiden numeroarviointi on vaikeaa. Kuinka määritellään ”kiitettävä” osallistuminen esitysprosessiin?

5 YHTEENVETO

Ohjaan tällä hetkellä taiteellista lopputyötäni Tikkurilan Teatteri- ja Sirkuskoulun syventävän tason päättötyötä tekeville oppilaille. Produktion yhteydessä esiin on noussut teatteritaiteen perusopetuksen ongelmakohtia, mutta myös sen parhaimpia helmiä.

Tikkurilan Teatteri- ja Sirkuskoulu on jo tässä vaiheessa puuttunut niihin ongelmakohtiin, joihin opinnäytetyössä haastatellut oppilaat olivat kiinnittäneet huomiota teatterikoulusta valmistumisen jälkeen: osallistavan teatterin opetusta teatteritaiteen perusopetuksessa tarjotaan kokeiluna, pienryhmätyöskentelyä harkitaan kehittämishankkeeksi ja teatteriterminologian ja -historian opetusta halutaan sisällyttää osaksi opetussuunnitelmaa.

Ongelmakohdaksi Tikkurilan Teatteri- ja Sirkuskoulussa on muodostunut opetuksen *koulumaisuus*. Tämä kuulostaa ristiriitaiselta, kun kyseessä kuitenkin on Tikkurilan Teatteri- ja Sirkuskoulu, mutta kaikki teatterikoulun haasteet liittyvät tavalla tai toisella sen koulumaisuuteen.

Haluaisin nostaa esille kysymyksen teatteritaiteen perusopetuksen tavoitteista. Onko teatteritaiteen perusopetuksessa tärkeämpää antaa kaikille lapsille ja nuorille mahdollisuus kokeilla teatteritaiteen opiskelua vai halutaanko kaikkien oppilaiden olevan motivoituneita ja sitoutuneita opiskeluun täysipainoisesti?

Pidän kokeilemisen mahdollisuutta tärkeämpänä kuin sitoutumisen vaatimusta. Tästä vastakkain asettelusta kokeilemisen ja sitoutumisen välillä olen saanut kokemusta sekä oppilaan että ryhmänohjaajan näkökulmasta. Molemmissa rooleissa olen huomannut kuitenkin vaativani oppilailta sitoutumista produktion.

Oppilaan näkökulmasta teatterikoulun aikoina ryhmässäni opiskeli pääosin motivoituneita oppilaita. Ryhmänohjaajamme ei koskaan arvottanut ketään, sen sijaan muut ryhmäläiset ottivat asian esille, jos joku sai olla poissa harjoituksista useammin kuin muut. Painostus sitoutumiseen tuli ryhmältä.

Ryhmänohjaajan näkökulmasta koulumaisuuden ensimmäiseksi haasteeksi muodostuvat juuri poissaolot, ”lintsaamiset”. Ohjaamassani taiteellisessa lopputyössä näyttelee kahdeksan 1724-vuotiasta nuorta aikuista. Ryhmä harjoittelee viikoittain kaksi kertaa ja yhdet harjoitukset ovat noin kaksi ja puoli tuntia. Oppilaiden sitoutuminen produktioon vaihtelee oppilaiden välillä. Viisi oppilasta on ollut läsnä kaikissa harjoituksissa. Kolmen muun oppilaan osallistuminen harjoituksiin on ollut passiivista, joko fyysisesti tai henkisesti. Yhdenkin oppilaan poissaolo vaikuttaa koko ryhmään ja produktion etenemiseen. Teatterikoulu on monille paikka tulla vaihtamaan kuulumisia ja pitämään hauskaa. Myös hauskanpito on tärkeää, mutta kun harjoituskertoja on noin neljäkymmentä ja kun harjoituksilla tähdätään esitykseen, niin aikataulu on tiukka, eikä harjoituksissa jää paljon aikaa ylimääräiselle pulinalle. Kaikki oppilaat eivät osaa sitoutua produktioon, mikä on harmi niiden oppilaiden kannalta, jotka ovat motivoituneita ja sataprosenttisesti mukana. Myös Väliatalo (haastattelu 30.11.2010) on pohtinut ongelmaa: ”Tulisiko ryhmän tähdätä esitykseen vasta, kun jokainen ryhmän jäsen pystyy sitoutumaan harjoitusaikatauluun sataprosenttisesti? Myös aiemmin mainittu ’motivoituneiden ryhmä’ voisi olla ratkaisu tähän ongelmaan.”

Koska taiteellinen lopputyö on vaatinut minulta täysipainoista sitoutumista, niin olen vaatinut sitä (omia periaatteitani vastaan) myös oppilailta. Ehkä kultainen keskitie löytyy jostain näiden kahden vaihtoehdon väliltä: oppilas saa kokeilla teatteritaiteen perusopetusta sitoutumatta opetukseen täysipainoisesti, mutta opetus olisi niin motivoivaa, että halu sitoutua tulisi lopulta oppilaalta itseltään.

Koulumaisuuteen yhdistyy myös oppilaiden päättötyön arvosteleminen arvosanoilla. Suullinen ja kirjallinen palaute voi olla parhaimmillaan rakentavaa, kehittävää ja kannustavaa, mutta tarvitseeko se rinnalleen numeroarvioinnin? Myös sanallisesti hyvin perusteltuna numeroarviointi tuntuu kylmältä. Kaikki oppilaat ovat lahjakkaita omalla tavallaan ja jokainen tietenkin tavoittelee parasta mahdollista arvosanaa. Pettymys voi olla suuri, jos arvosana onkin ”hyvä”, eikä ”kiitettävä”. Ehkä suullinen ja kirjallinen pa-

laute voisi koskea oppilaan taitoa omalla osa-alueellaan, ja numeroarviointi koskisi vain oppilaan sitoutumista produktioon. Kannustaisiko tämä myös oppilaita panostamaan osallistumiseen enemmän?

Olen lopputyön ohjauksessani törmännyt myös ilmiöön, jonka uskon liittyvän oppilasarviointiin. Oppilaat haluavat jatkuvasti saada palautetta: mitä haluaisit minun tekevän toisin? Mihin toivoisit minun kiinnittävän enemmän huomiota? Oppilaat haluavat kehittää itseään, mikä on tärkeää, mutta ehkä kaikesta ei tarvitse saada palautetta. Teatteritaiteen perusopetus on kuitenkin osa lasten ja nuorten taidekasvatusta, ja koulumaisuus tulee kasvatuksen kautta. Ehkä koulumaisuudelle voitaisiin hakea ratkaisua määrittelemällä asioita eri nimillä. "Sanoillahan me kuitenkin määrittelemme asioita", kuten Väliatalo toteaa.

Opinnäytetyön alussa pohdin, toimiiko teatterikoulu muillekin Tikkurilan Teatteri- ja Sirkuskoulun oppilaille ensisijaisesti urapolkuna vai jokapäiväisen elämän hyödyttäjänä. Ainakin haastattemieni henkilöiden kohdalla teatteritaiteen perusopetus on vaikuttanut sekä ammatinvalintaan että arkielämään. Ohjaajan näkökulmasta työ on monipuolista ja palkitsevaa. Ryhmänohjaamisessa yhdistyy pedagoginen ja taiteellinen työ. Jokainen oppilas on yksilö, jonka tausta ja persoonallisuus antavat ryhmälle oman kosketuksensa. On palkitsevaa nähdä produktion edetessä, kun yhtäkkiä joku oppilas kehittyä silmien edessä ja palautteen voi sanoa suoraan oppilaalle. Tikkurilan Teatteri ry:n teatteriharrastustoiminnan perustajan Anna-Liisa Nupposen ajatus teatteritaiteen opetuksesta kaikille lapsille ja nuorille heijastuu edelleen 1970-luvulta tähän päivään.

LÄHTEET

Opetushallitus 2010. Taiteen perusopetus.

<http://www.oph.fi/koulutus_ja_tutkinnot/taiteen_perusopetus>

Opetushallitus 1998. Lasten ja nuorten taidekasvatus peruskoulussa ja lukiossa (toim. Esko Korkeakoski). [Verkkajulkaisu]

<http://www.oph.fi/julkaisut/1998/lasten_ja_nuorten_taidekasvatus_peruskouluissa_ja_lukioissa>

(Luettu 30.8.2010)

Opetushallitus 2002. Taiteen perusopetuksen teatteritaiteen laajan oppimäärän opetus-suunnitelman perusteet 2002. [Verkkajulkaisu]

<http://www.oph.fi/download/123025_teatte_tait_ops_2002.pdf>

(Luettu 30.8.2010)

Opettajankouluttajien yhteistyöverkosto, Yhteistoiminnallinen oppiminen, eNorssi. [Verkkajulkaisu]

<<http://www.enorssi.fi/opetusmateriaalit/tyotapapankki-1/yhteistoiminnallinen-oppiminen/?searchterm=yhteistoiminnallinen>>

(Luettu 27.10.2010)

Tikkurilan Teatteri ry.

<<http://www.tikkurilanteatteri.fi>>

Tikkurilan Teatteri- ja Sirkuskoulun opetussuunnitelma 2010.

<http://www.tikkurilanteatteri.fi/tiedostot/teatteri_ops_14.9.2010.pdf>

Metropolia Ammattikorkeakoulu, esittävän taiteen koulutusohjelman opetussuunnitelma 2010.

<<http://opinto-opas-ops.metropolia.fi/index.php?ctyyppi=1&c=856>>

Taiteen perusopetus 2008. Selvitys taiteen perusopetuksen järjestämisestä 2007-2008, kirj. Marika Koramo. [Verkkajulkaisu]

<http://www.oph.fi/instancedata/prime_product_julkaisu/oph/embeds/46516_taitteen>

[perusopetus_2008.pdf](#)>

(Luettu 30.11.2010)

Opetushallitus 2008. Taiteen perusopetuksen käsite, rakenne ja laajuus. [Verkojulkaisu]

<http://www.oph.fi/download/110889_tpo_tiedote_16_2008_suom.pdf>

(Luettu 30.8.2010)

Liite 1. HAASTATTELURUNKO

Tämä on oppilashaastatteluiden teemarunko. Haastattelurunko on sama sekä avoimissa haastatteluissa että sähköpostihaastatteluissa.

Haastattelukysymysten järjestystä ei tarvitse noudattaa. Anna ajatuksen lentää!

A) Taustatietoa

1. Esittele itsesi vapaamuotoisesti (nimi, ikä, opiskelu- ja/tai työpaikka, harrastukset)

B) Teatteritaiteen perusopetus

2. Mitä on teatteritaiteen perusopetus?
3. Milloin ja miten päädyit teatteritaiteen perusopetukseen?
4. Kuinka monta vuotta opiskelit teatteritaiteen perusopetuksessa ja mitkä tekijät vaikuttivat opiskelun jatkumiseen?
5. Kuinka merkityksellistä arvioit teatteritaiteen perusopetuksen olevan lapsille ja nuorille?
6. Olitko teatterikoulun aikana tietoinen opetussuunnitelmasta ja sen sisällöstä? Mitä kautta sait tietoa?
7. Noudattiko teatterikoulu mielestäsi opetussuunnitelmaa?
*(Opetussuunnitelma löytyy kirjallisena osoitteesta
http://www.tikkurilanteatteri.fi/tiedostot/teatteri_ops_14.9.2010.pdf)*
8. Pohdi, onko opetussuunnitelma toteutettavissa oppilaskohtaisesti. Toteutuiko se kohdallasi?
9. Oliko teatterikoulun opetus mielestäsi suorittavaa? Miten suorittavuus ilmeni? Tähtäsikö opetus usein esityksen valmistamiseen?

C) Opettajat ja opettaminen

10. Kuinka monta opettajaa sinulla oli opiskeluvuosisi aikana ja vierailiko ryhmässänne teatterikoulun ulkopuolisia opettajia?

11. Olivatko kaikki opettajat ammattitaitoisia?
12. Minkälainen vaikutus opettajalla on ryhmän toimintatapoihin?
13. Kohtasiko ryhmänne ongelmatilanteita? Miten opettajanne toimi näissä tilanteissa?
14. Millaisena näet opettajan vastuun oppilaan näkökulmasta käsin?
15. Oppimiskokemuksia:
 - a. Kerro yksi onnistunut oppimiskokemuksesi. Millaisessa tilanteessa tämä oppimiskokemus syntyi ja mitkä tekijät vaikuttivat myönteiseen kokemukseen?
 - b. Kerro yksi epäonnistunut oppimiskokemus. Millaisessa tilanteessa tämä antioppimiskokemus tapahtui ja mitkä tekijät vaikuttivat kielteiseen kokemukseen?
16. Arvioi, pystyykö oppilas vaikuttamaan teatterikoulun opetukseen. Mitä keinoja koulu tähän tarjosi/ ei tarjonnut?

D) Nykyhetki

17. Miten teatteritaiteen perusopetus on vaikuttanut siihen, mitä sinä olet ja mikä sinun elämäntilanteesi on nyt?
18. Koetko saaneesi teatteritaiteen perusopetuksesta hyötyä myös muilla elämän osa-alueilla?
19. Onko teatteritaiteen perusopetus innostanut sinua harrastamaan/ jatkamaan teatterin tekemistä myös teatterikoulun jälkeen?
20. Onko teatteritaiteen perusopetus vaikuttanut nykyiseen ammatti-/oppilaitosvalintaasi. Miten pystyt hyödyntämään teatteritaiteen perusopetusta nykyisessä työssäsi/ oppilaitoksessasi?
21. Miten teatteritaiteen perusopetus on vaikuttanut teatterikäsitteeseen ja miten käsityksesi on muuttunut teatterikoulun jälkeen?
22. Minkälaisia prosesseja olet kokenut elämässäsi teatteritaiteen perusopetuksen myötä ja mikä on sen merkitys sinulle näin jälkikäteen ajateltuna?
23. Muuta kerrottavaa. Onko jotain, mitä haluaisit sanoa?

Kiitos haastattelusta!